

A digitalizálás és a digitális közzététel szerzői jogi vonatkozásai

Tóth Péter Benjamin

(Az írás alapjául szolgáló előadás elhangzott a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének „Helyismeret – Digitalizálás – Európai Unió” c., XI. Országos Tanácskozásán, 2004. július 14., Szolnok)

lezárás: 2004. szeptember 28.

1.) Egyensúly

A szerzői jog mindig az egyensúlyról szól: miközben megpróbál a szerzőknek és a művek közönséghez juttatónak biztonságos megélhetést garantálni, igyekszik egyúttal a széles közönség és a felhasználók érdekeit is figyelembe venni. Sok-sok területen van így kialakult egyensúly, és vannak olyan területek, ahol a technikai vagy társadalmi változások miatt új egyensúlyi állapotokat kell megtalálni, ezúttal már európai keretek között. Ezek közé tartozik a könyvtárak, közgyűjtemények új szerepének „kiötlése”.

Milyen egyensúlyról is van szó? A mérleg egyik serpenyőjében a könyvtárak, közgyűjtemények található; a másik serpenyőben pedig – nagyon ellenszenves, így általam sem szívesen használt kifejezéssel élve – a „tartalomipar” (azaz szerzők, előadóművészek, és az ő műveiket, teljesítményeiket nyilvánossághoz juttató cégek; illetve egyéb szerzői jogi jogosultak; még egy csúnya kifejezéssel élve: a „jogtulajdonosok”).

A „jóindulat felkeltésének” retorikai elvét súlyosan megsértve most igyekszem minél hamarabb túlesni azon a mondaton, ami a jelenlévők számára minden bizonnyal nagy felháborodást jelent: A mélyzsebű, haszonközpontú, „kapzsi” „tartalomipar” és a magasztos célokért küzdő, fénylő arcú (de korgó hasú) könyvtár közül a szerzői jog *mindig az elsőt fogja előnyben részesíteni*.

A könyvtár ugyanis csak azt az értéket képes közvetíteni, ami létrejött, így kivételezett szerepében a létrehozatal és „hasznosítás” viszonyrendszerébe nem avatkozhat be; ha mégis megteszi, akkor az átlagos felhasználóval azonos helyzetbe kerül.

Viszont amíg tevékenysége jelentősen nem sérti a jogosultak „rendes üzletmenetét”, nincs arra kárhoztatva, hogy egyszerű kívülállóként vegyen részt a folyamatokban: érdekében a *szerzői jog korlátozható*. Ennek több formája közül a magyar jogalkotó a szabad felhasználás eszközével él.

2.) EU és a szerzői jog

Arról talán minden jelenlévő hallott, hogy a könyvtárak szerzői jogi helyzetében 2004. május 1-jével jelentős változások következtek be; az is közismert, hogy ezek Közösségi szabályozást követnek, ezért érdemes röviden rápillantani a Közösség szerzői jogára.

A legfontosabb megjegyezni való, hogy *nincs egységes közösségi szerzői jog*. Minden tagállam saját szerzői jogi szabályozással rendelkezik, ami – kiindulópontként – csak az adott országban nyilvánosságra került művek adott országban való felhasználására hatályos. A nemzetközi oltalom alapja a Berni Uniós Egyezmény, amelynek mára a Föld majd’ minden országa tagja. Azok az országok, amelyek részt vesznek ebben az egyezményben, vállalják, hogy a többi ország szerzőit is legalább a belföldi szerzőkkel azonos elbánásban részesítik. Ennek tehát az az eredménye, hogy amikor egy szerző megalkot egy művet, automatikusan keletkező szerzői joga nem egy egységes nemzetközi alapokon nyugvó alanyi jog, hanem nemzeti szerzői jogok *csokra*. (Pl.: a francia szerző

művének jogi védelmét Magyarországon a magyar szerzői jogi törvény rendezi; és fordítva: a magyar szerző művének jogi védelméről Franciaországban a francia szerzői jogi törvény rendelkezik.)

Ez az elv az Európai Unión belül is érvényesül; természetesen minden tagállam a Berni Unió Egyezmény aláírója. Ugyanakkor egy ilyen kereskedelmi unión belül szükség volt arra, hogy az egyes országok szerzői joga harmonizálásra kerüljön.

Az EU jogalkotásának első szakasza

Közösségi szerzői jogi szabályozás először csak ott jelentkezett, ahol

a.) az egyes nemzeti szerzői jogok közötti különbségek a közösségi kereskedelmet jelentősen érintették:

- bírósági gyakorlat alakította ki a *jogkimerülés* intézményét [ha a jogosult engedélyével valamelyik tagállamban forgalomba került pl. egy könyv, egy hangfelvétel, annak a Közösségen belüli további forgalmát (adásvétel, ajándékozás) nem lehet megakadályozni a területi szerzői jogok monopóliuma alapján];
- az egyes alkotások, teljesítmények *védelmi idejének* harmonizálása (93/98/EGK irányelv 1993-ból);
- *műholdas sugárzás*, ami per definitionem több országot érintő felhasználás, és így a Közösség számára szükségesszerű volt a szabályozás (93/83/EGK irányelv 1993-ból);
- a vizuális alkotások értékesítése után fizetendő *ún. követő jogdíjak* harmonizálása (2001/84/EK irányelv 2001-ből, ez elhúzódott)

b.) új védett tárgyak vagy új felhasználási formák jelentkeztek (mivel ilyen új területeken a közösségi szabályozásnak még van helye, viszonylag légiures térben tud jelentkezni, nincsenek kikristályosodott, „betokozódott” tagállami szabályok)

- a számítógépi programalkotások (a *szoftverek*) védelme (91/250/EGK irányelv, 1991);
- az *adatbázisok* védelme (96/9/EK irányelv, 1996);
- *kábeltelevíziós* továbbközvetítés (93/98/EGK irányelv, 1993);
- *bérleti jog*, haszonkölcsonzési jog (92/100/EGK irányelv, 1992);

Mint látható, az első szakaszra tehát az jellemző, hogy az Európai Közösség szabályozása

- *irányelvi jellegű* (azaz a normák címzettjei a tagállamok, ezek a jogszabályok az egyes jogalanyokra nem közvetlenül alkalmazandóak, minden tagállam a nemzeti sajátosságokat figyelembe véve alkot saját belső jogszabályokat, amelyek a lehető legjobban megfelelnek az irányelv szabályozásának); és
- *foltszerű* (azaz nem átfogó szabályozást tartalmaz, hanem csak ott jelentkezik, ahol a tagállamok és lobbicsoportok között kompromisszum könnyebben elérhető volt).

Az EU jogalkotásának második szakasza

A második szakaszban az Unió jogalkotás továbbra is az irányelvek eszközét alkalmazza (azaz továbbra sem képes egy teljes, egységes szerzői jogi „törvényt” létrehozni), de a korábbi foltszerű szabályozással szemben már átfogóbb szabályozást céloz meg. Ennek instrumentumai a mai napig a következők:

- átfogó szabályozás az **anyagi szerzői jog és korlátai** terén [ún. Infosoc. (2001/29/EK sz.) irányelv] – ez az irányelv eleinte csak az internet által felvetett kérdésekre kívánt választ adni, később kibővült egyéb kérdésekkel is, de végül teljesen átfogó szabályozást nem adott, sőt, több esetben a harmonizációval is adós maradt.
- **jogérvényesítésről** szóló irányelv: [ún. Enforcement (2004/48/EK sz.) irányelv] – ez a jogszabály a jogsértések esetén alkalmazható szankciókról és eljárási kérdésekről rendelkezik.
- hamarosan várható, hogy a **jogkezelésről** is irányelvet fogad el az Európai Parlament és a Tanács; jelenleg az Európai Bizottság által kiadott közlemény foglalkozik még csak ezzel a

témával, és ebben a Bizottság jogalkotást irányoz elő. Várhatóan ez alapján is irányelv születik, amely az egyedi és közös jogkezelés, valamint a digitális jogkezelés témáját érinti majd.

Ezzel a lépéssel ér majd el az Unió oda, hogy a szerzői jog mindhárom nagy pillérében irányelvi szabályokat fogad el. Ez tulajdonképpen úgy tekinthető, mint egy lépés az egységes közösségi szerzői jog felé, de ezt a ki nem mondott célt valószínűleg jó ideig nem érik, nem érhetik el, hiszen az egyes nemzetek szerzői jogi rendszerei sok tekintetben alapvetően eltérnek egymástól.

3.) Digitalizálás és szerzői jog (új szabályok, új lehetőségek, új kérdőjelek)

Amikor egy szerző létrehozza új alkotását, a törvény erejénél fogva, automatikusan létrejön a szerzői jogi védelem is. A szerzőt ettől a pillanattól kezdve megilleti a személyhez fűződő jogok és vagyoni jogok összessége.

A személyhez fűződő jogok röviden a következők:

- névjog (szerzőkénti elismeréshez; névfeltüntetéshez való jog)
- első nyilvánosságra hozatal engedélyezésének vagy megtiltásának joga
- a mű egységéhez, integritásához való jog (azaz a mű torzítása, csonkítása elleni védelem).

A személyhez fűződő jogok tiszteletben tartása tipikusan nem jelent gyakorlati problémát, a könyvtárak erre mindig gondosan ügyelnek, nyilván tekintettel vannak ezekre az igényekre a digitalizálás során is.

Megjegyzem ugyanakkor, hogy a nemzetközi jogirodalomban vizsgálódás tárgyát képezi a digitalizálásnak az integritásához fűződő jogra gyakorolt hatása. Az nagy valószínűséggel bátran kijelenthető, hogy a *pusztán megőrzési célú* archiválás nem sérti a személyhez fűződő jogokat, három esetben azonban sérülhet a mű integritása:

- a.) ha az eredetihez képest súlyos *módosításokkal* történik a megőrzés (pl. a grafikai alkotásban elhelyezik a könyvtár logóját, vagy az eredetileg „holt” szöveget hipertextuális megoldásokkal „élőbbé varázsolják”), illetve
- b.) ha súlyosan *gyenge minőségű* másolat készül (ez különösen audió és videó anyagoknál okozhat jogsértést),
- c.) ha digitális *tömörítés* során sérül a mű minősége.

A „*vagyoni jogok*” kifejezés azt takarja, hogy a szerzőnek (és más jogosultaknak) kizárólagos joguk van művük, teljesítményük felhasználására, illetve csak az ő engedélyükkel történhet meg ezek felhasználása.

Az világos, hogy a könyvtári archiválás, digitalizálás során védett művek nagy mennyiségben kerülnek felhasználásra. Az is világos a szerzői jogi törvény [1999. évi LXXVI. törvény, a továbbiakban: Szt.] alapján, hogy a digitalizálás „többszörözésnek” minősül, tehát felhasználás történik. Ez pedig azt jelenti, hogy erre vonatkozóan a megfelelő szerzői jogi engedélyeket be kell szerezni – kivéve, ha a szerzői jogi törvényben a jogalkotó kivételt tesz a könyvtárak javára. (Ezt hívják „szabad felhasználásnak”).

a.) Könyvtári archiválás [Szt. 35.§ (4)]

„Nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtár, iskolai oktatás célját szolgáló [33. § (4) bek.] intézmény, muzeális intézmény, levéltár, valamint kép- és hangarchívum – vállalkozási tevékenységen kívüli – belső intézményi célra a célnak megfelelő módon és

mértékben készíthet a műről másolatot, ha az jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és

- a) tudományos kutatáshoz szükséges,*
- b) saját példányról archiválásként tudományos célra vagy a nyilvános könyvtári ellátás céljára készül,*
- c) megjelent mű kisebb részéről, illetve újság- vagy folyóirat cikkről készül, vagy*
- d) külön törvény azt kivételes esetben, meghatározott feltételekkel megengedi.”*

Mint látható tehát, a szerzői jogi törvény széles körű szabadságot ad a könyvtárak saját gyűjteményének digitalizálási tevékenységére: az szabadon, mindenféle engedélykérés és/vagy jogdíjfizetés nélkül végezhető.

Egy-két kérdőjel sajnos mégis maradt az új szabályozás nyomában:

- a világhálón (gyakran mindenki számára ingyenesen) eleve digitális formátumban megjelenő műveknél a „saját példány” fogalom nehezen értelmezhető;
- bár az „archiválás csak saját példányról történhet”-elv a szabályozás fontos eleme, ezt a 4.a) pontban tárgyalt széles szolgáltatási lehetőség súlytalanná teheti (részletesebben ld. ott).

Érdekes körüljárni azt a szabályt is, amellyel a módosító jogszabály *más törvényt is „felhatalmaz”* arra, hogy szabad felhasználási esetként tartalmazzon. Először is le kell szögezni, hogy a szigorú nemzetközi kötelezettségek tükrében világos, hogy a szabad felhasználások Sztj.-ben foglalt *általános szabályainak* – jogosultak érdekeinek védelme, kiterjesztő értelmezés tilalma, tisztesség követelménye – a két törvény közötti kifejezett utalás esetleges hiánya esetén is érvényesülnie kell. Az is világos, hogy e jogszabály megalkotása során is figyelemmel kell lenni az *Infosoc. irányelv* (és más EU- vagy nemzetközi kötelezettség-vállalás) korlátozási maximumaira.

Másrészt: bár korábban is előfordult, hogy valamely szabad felhasználási esetként egyes fogalmait (pl.: nyilvános könyvtár, szociális és időskori gondozás, oktatási cél) külön törvény töltötte meg tartalommal, arra *mindezidáig nem volt példa*, hogy az Sztj.-n kívüli törvény tartalmazza egy szabad felhasználás feltételeit. Azért is meglepő ez a megoldás, mert egy ilyen „külön törvény” könnyen módosíthatná az Sztj.-t is; a törvény elfogadásakor egy egyszerű formai megoldással elhelyezhető a szabály a „helyén”, a szabad felhasználások között. Éppen ezért csak reménykedni lehet abban, hogy a szabad felhasználások egységét nem fogja megbontani a jogalkotó, és a külön törvényben való szabályozásra történő „felhatalmazással” nem él majd.

b.) „Efemer” rögzítések [Sztj. 35.§ (7)]

„Szabad felhasználás a saját műsorának sugárzásához jogszerűen felhasználható műről a rádió- vagy televízió-szervezet által saját eszközeivel készített ideiglenes rögzítés.

Ha a sugárzás engedélyezésére kötött szerződés másként nem rendelkezik, e rögzítést a rögzítés elkészítésének időpontjától számított három hónapon belül meg kell semmisíteni, illetve törölni kell.

E rögzítések közül azonban azok a - külön törvényben meghatározott - rögzítések, amelyeknek rendkívüli dokumentációs értéke van, közgyűjteménynek minősülő kép-, illetve hangarchívumban korlátlan ideig megőrizhetők.”

Ez a szabad felhasználási szabály már lényegesen szűkebb körben alkalmazható a könyvtárak-közgyűjtemények számára: csak a rádiók, televíziók adása kis részének bizonyos feltételekkel való ingyenes megőrzését teszi lehetővé. A műsorszolgáltató szervezetek (rádiók, televíziók) a műsorsugárzás technikai sajátosságai miatt kénytelenek folyamatosan ideiglenes másolatokat készíteni adásukról – ezeket hívják ún. efemer rögzítéseknek.

Ezeket a rögzítéseket a műsorszolgáltató köteles megsemmisíteni, kivéve ha kivételes dokumentációs értékkel bíró rögzítésekről van szó, ezek ugyanis közgyűjteményben megőrizhetők lehetnek. (A Nemzeti Audiovizuális Archívumról szóló törvény jelenleg zajló előkészületei során így ennek a szabálynak különleges jelentősége van; a magyar jogalkotó azonban nem terjesztheti ki a „kivételes dokumentációs értékkel bíró rögzítések” fogalmát túlságosan szélesre, mivel az már az Európai Unió irányelvvel ellentétes lenne.)

4. Digitális közzététel és szerzői jog

A könyvtárak számára természetesen nem az öncélú megőrzés a cél, hanem az, hogy a megőrzött tartalmakat minél szélesebb közönséghez eljuttassa. Ezzel viszont már olyan új szerepbe kerül, amellyel a hagyományos műfelhasználás rendjét sértheti.

Ezért az EU – a már említett Infosoc. irányelvben – azt az álláspontot foglalta el, hogy a könyvtárakat, iskolákat, múzeumokat, levéltárakat, archívumokat nem illeti meg szabad felhasználás az internetes közlések tekintetében. Azaz: ha egy ilyen intézmény pl. szeretné gyűjteményét mindenki számára a világhálón keresztül elérhetővé tenni, azt csak olyan feltételekkel teheti meg, mint az üzleti felhasználók. Az érintett jogosultakkal szerződést kell kötni, számukra jogdíjat kell fizetni.

A nem-internetes felhasználások körében azonban elérhetővé tett a közösségi jogalkotó egy széles, de csak a felsorolt, kedvezményezett intézmények helyiségeiben érvényesülő lehetőséget a tagállamok számára. A szabály sajnos igen nehezen értelmezhető; ennek átültetése a magyar jogban az Szjt. 38.§ (5) bekezdése.

a.) Művek elérhetővé tétele könyvtárak, iskolák, múzeumok és archívumok helyiségeiben [Szjt. 38.§ (5)]

Az Infosoc. irányelv létrehozása, majd annak hazai átültetése során hangsúlyos kérdésként merült fel, hogy a digitális műszolgáltatás terén a könyvtár pontosan milyen kedvezményt élvezzen. Az internet kérdésében már az EU-szabály egyértelműen állást foglalt: tekintettel arra, hogy az üzleti kiadók hasonló felhasználásával konkurálna, a magyar jogalkotó nem adhatott szabad felhasználást az ilyen széles nyilvánossághoz közvetítésre.

Egy meglehetősen bonyolult szabállyal azonban kinyitotta a kaput a digitális műszolgáltatás számára bizonyos kedvezményezett intézmények területén belül. (Az intézménytípusok nevének rövidítéséből szokás ezt a szabad felhasználási kört angolul „LAMS”-nak, magyarul „IKMA”-nak nevezni.) Az ennek nyomán elfogadott magyar szabály [Szjt. 38.§ (5)] a következő tartalmi elemeket tartalmazza:

Alanyi kör:

- iskolai oktatás célját szolgáló intézmények, [I]
- nyilvános szolgáltatásokat nyújtó könyvtárak, [K]
- muzeális intézmények, [M]
- levéltárak, kép- és hangarchívumok [A]

Terület:

- ezen intézmények helyiségei

Megjelenítés eszköze:

- ezzel a céllal üzembe állított számítógépes terminálok képernyője

Megjelenítés célja:

- tudományos kutatás,
- egyéni tanulás

Szabaddá tett felhasználás:

- nyilvánosság egyes tagjai számára történő display (képernyőn megjelenítés),

- ennek érdekében történő nyilvánossághoz közvetítés, külön jogszabályban meghatározott módon és feltételekkel

A szabad felhasználás egyéb feltételei:

- jövedelemszerzés, jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálhatja
- a felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás esetén nem érvényesül.

Az ily módon átültetett rendelkezéssel kapcsolatban három probléma merül fel:

i.) Mint korábban említettem, „nem elegáns” külön törvényben szerzői jogi tárgyú rendelkezéseket elhelyezni, ezúttal azonban többről van szó. A felhatalmazás alapján kormányrendelet határozza meg a szabad felhasználásra vonatkozó feltételeket. [117/2004 (IV.28.) Korm. rendelet]

Az Alkotmány 8.§ (2) bekezdése szerint azonban alapvető jogokra és köteleességekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg, így alacsonyabb rendű jogszabály ilyen tartalmú normát nem tartalmazhat.

Azzal, hogy az Szt. a kedvezményezett intézményekben történő szabad műszolgáltatás „módjának és feltételeinek” meghatározását egy kormányrendeletre bízta, tulajdonképpen felhatalmazást ad egy alacsonyabb szintű jogszabálynak arra, hogy a szerzői vagyoni jog, mint alkotmányos alapjog korlátozásának érdemét meghatározza, ezzel pedig *alkotmányossági aggályokat* vet fel. (A jelenleg hatályos kormányrendelet meglehetősen szűk körben tartalmaz szabályozást, így pillanatnyilag alkotmányellenesség valószínűleg nem áll fenn, de a kapu továbbra is „ki van nyitva”).

ii.) A másik kérdéses eleme a magyar átültetésnek, hogy vajon megtalálta-e az irányelvi szabály legpontosabb magyar megfelelőjét a jogalkotó. Az eredeti szöveg csak azon művek, teljesítmények szabad szolgáltatását teszi lehetővé, amelyek „*nem tárgyai beszerzési vagy engedélyezési feltételeknek*” (szabad fordításban). Ezt az Szt. olyan módon emelte át, hogy a szabad felhasználás csak akkor érvényesülhet, ha nincs a „*felhasználásra vonatkozó eltérő megállapodás*”.

Az eredeti megfogalmazás valóban nehezen érthető; mindazonáltal egy tekintélyes német nyelvű európai kommentár azon értelmezés mellett tör lándzsát, hogy csak azon művek ilyen szolgáltatása végezhető szabadon, *amelyekhez megvásárlás vagy felhasználási szerződés kötése útján nem lehet hozzájutni*. Ha ez az értelmezés lenne a helyes, és nem a magyar, akkor az irányelv nyomán a könyvtár csak azokat a műveket tehetné a terminálok elérésévé, amelyek már nem kaphatók, és ismeretlen a jogosultjuk.

A megoldás esetleg az lett volna, ha a jogalkotó nem kötelezi el magát az irányelvi szabály egyik lehetséges értelmezése mellett, hanem szöveghűen emeli át azt, lehetőséget teremtve a jogtudománynak és joggyakorlatnak, hogy összeurópai kitekintésben keresse meg a közös értelmezést. A jogharmonizáció ugyanis nem érhet véget a közös szabályok áttemelésében, lehetőséget kell teremteni a gyakorlat egységének kialakítására is.

Az eredeti szabályt is kritika illetheti, hiszen akár a német, akár a magyar értelmezést vesszük alapul, ezernyi kérdés merül fel az alkalmazhatóságot illetően. A *német megközelítésben* az okoz nehézséget, hogy vajon honnan lehet megbizonyosodni arról, hogy egy mű, teljesítmény már nem férhető hozzá. Hány antikváriumtól kell ajánlatot kérnie a könyvtárnak, hogy kijelenthesse: az adott mű megvásárlás útján már nem férhető hozzá? Milyen mértékű jogi kutatást kell végeznie a kiadó jogutódjának keresésekor, hogy megbizonyosodhasson arról, hogy felhasználási szerződést már nem köthet egy műre?

A *magyar szabály* értelme talán úgy írható le, hogy a jogosult szerződésben megtilthatja a kedvezményezett intézményekre vonatkozó szabad felhasználást. De vajon milyen, a „felhasználásra vonatkozó megállapodásra” gondolt a jogalkotó? A nyomtatott világban ilyen szerződés csak a szerző és a kiadó között születik, a könyvtár ugyanis nem köt felhasználási szerződést a kiadóval, hanem csak a műpéldány tulajdonjogát szerzi meg.

iii.) összekapcsolható-e a kedvezményezett intézmények gyűjteményei, azaz megvalósítható-e, hogy bármelyik intézmény gyűjteményében megtalálható művek valamennyi más intézmény helyiségeiben is elérhetőek legyenek?

Az Sztj.-t módosító törvény alkotása során a *tervezet* sokáig nemleges válaszolt erre a kérdésre; az adott intézmény gyűjteményében levő mű, teljesítmény csak „*az intézmény helyiségeiben*” kerülhetett volna felhasználásra. *Végül* az utolsó tervezetekben alakították át ezt a szabályt oly módon, hogy a szabad szolgáltatás „*az ilyen intézmények helyiségeiben*” történhet. Erre a szemléletváltásra vonatkozóan nem találhatunk érveket a miniszteri indokolásban sem, ami kihangsúlyozza ugyan, hogy „*az említett körbe tartozó bármelyik intézmény gyűjteményének a részét képező művek megjeleníthetők az említett körbe tartozó bármelyik másik intézmény helyiségeiben erre a célra üzembe állított terminálok képernyőjén*”, de ennek indokaként (?) annyit ír csupán, hogy „*ez az új szabály a későbbiekben a nemzeti audiovizuális archívum igénybevételét is megkönnyítheti majd.*”

Pedig az ilyen értelmezés *logikai ellentétben* áll az irányelv szövegével, illetve az Sztj. 38.§ (5) bekezdésén belül is *önellentmondást* okoz. Mindkét norma szigorúan előírja, hogy e szabad műszolgáltatás csak az érintett intézmény *gyűjteményének részét* képező művekre, teljesítményekre terjedhet ki. Vajon van-e ennek a rendelkezésnek bármi értelme, ha minden olyan kedvezményezett intézménybe is közvetíthetőek az ilyen művek, teljesítmények, amelyek gyűjteményének nem képezik részét? Vajon csak az a mű nem szolgáltatható szabadon, amely egyetlen oktatási intézményben, könyvtárban, archívumban vagy múzeumban sem található meg?

Ha ezt a szabad felhasználást ilyen értelmezéssel több uniós tagállam is átveszi, kialakulnak nagyon széles könyvtári, archívumi, múzeumi, iskolai hálózatok. Jogosan merülne fel a kérdés, hogy ezek a hálózatok összekapcsolható-e, különösen, mert ezt a lehetőséget EU-szabályozás (az Infosoc. irányelv) tette lehetővé. Ha viszont összeurópai szabad műszolgáltatás lehetősége nyílik meg a kedvezményezett intézményekben, a szerzői jogosultak aggályai még komolyabbá válnak. Csak az a mű nem szolgáltatható szabadon, amely *Európa* egyetlen oktatási intézményben, könyvtárban, archívumban vagy múzeumban sem található meg?! Vajon létezik ilyen mű, teljesítmény egyáltalán? Ennek fényében vajon van-e bármi értelme előírni azt, hogy csak a „*gyűjtemény részét képező*” művek, teljesítmények szolgáltathatók?

Az irányelv nem ad egyértelmű iránymutatást abban, hogy valamennyi kedvezményezett intézmény hálózata összekapcsolható-e úgy, ahogyan a magyar törvény és indokolása alapján következik. A szabály szerint az érzékelést lehetővé termináloknak „*a 2(c) bekezdésben említett intézmények helyiségeiben*” kell lenniük. Ezek: nyilvánosan hozzáférhető könyvtárak, oktatási intézmények, múzeumok, archívumok. De hogy egy ilyen intézmény csak a saját gyűjteményében található műveket, teljesítményeket szolgáltathatja, vagy valamennyi kedvezményezett intézmény gyűjteményében megtalálhatót, az már nem olvasható ki a szövegből, nyelvtanilag ugyanis mindkét értelmezés helytálló.

A magyar törvényben elfogadott értelmezés szerinti kiterjesztett lehetőség általában nem érinti azon művek forgalmazását, amelyeket magánszemélyek nagy tömegben vásárolnak, mivel az otthoni olvasást nem fogja kiváltani az iskolák, könyvtárak területén történő olvasás – még akkor sem, ha a művek kinyomtatva esetleg hazavihetőek lehetnek (erről a későbbiekben még szól a tanulmány). Vannak azonban olyan műtípusok is, ahol az ennyire széles szolgáltatási lehetőség már gondot okozhat. Ilyenek pl. a *szakirodalmi* művek, amelyekhez az amúgy is alacsony kereslet miatt kifejezetten magas áron lehetne hozzájutni, és amelyeket ezért általában csak intézmények (könyvtárak, iskolák) vásárolnak meg. A szabad felhasználás tág megfogalmazása ezeknél azt jelenti, hogy országosan (vagy akár európai szinten) egyetlen példány megvásárlása kiváltja a további példányok megszerzését, hiszen valamennyi kedvezményezett intézményben is hozzá lehet majd férni.

Összefoglalva a könyvtárak műszolgáltatásának szabályait azt látjuk, hogy értelmezési kérdések egész sorával találkozunk; a módosító törvény bár nyilvánvalóan bővítette a könyvtárakra vonatkozó szabad felhasználásokat, adós maradt a teljes jogharmonizációval és a jogbiztonságot nyújtó megoldással egyaránt. Külön nehézséget okoz, hogy ezek a problémák jogértelmezéssel nem is kezelhetők, és így mihamarabb szükséges az Sztj. ismételt módosítása.

Az említett 117/2004. (IV.28.) Korm. rendelet a következő szabályokkal egészítette ki a szerzői jogi törvény vonatkozó szabályát:

- előírja, hogy a kedvezményezett intézmények kötelesek a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tétel során *biztonságos műszaki megoldásokat* alkalmazni;
- lehetővé teszi, hogy a kedvezményezett intézmények *célrarendelt hálózatba kapcsolódjanak*, és minden ilyen intézményben a többi intézmény gyűjteménye is elérhető legyen;
- előírja, hogy kedvezményezett intézmények kötelesek kizárni, hogy a művekhez hozzáférő személy módosíthassa a rögzítést;
- azt is kötelesek kizárni, hogy a hozzáférő a művet lemásolja, továbbküldje.

b.) Kérdőjelek a kapcsolódó jogi védelemben részesülő adatbázisok kapcsán

A szerzői jogi törvény szerint az említett szabad felhasználások nem tudnak érvényesülni, ha „jelentős ráfordítással létrehozott adatbázist” szeretne az intézmény így elérhetővé tenni.

Márpedig igen széles a szerzői jogi törvény adatbázis-fogalma: [Sztj. 60/A. § (1)] „*adatbázis: önálló művek, adatok vagy egyéb tartalmi elemek valamely rendszer vagy módszer szerint elrendezett gyűjteménye, amelynek tartalmi elemeihez - számítástechnikai eszközökkel vagy bármely más módon - egyedileg hozzá lehet férni.*” Sajátos jogi védelem pedig akkor illeti meg az adatbázis előállítóját, ha „*az adatbázis tartalmának megszerzése, ellenőrzése vagy megjelenítése jelentős ráfordítást igényelt.*” [Sztj. 84/A. § (5)]

Ezekre az adatbázisokra pedig a jogalkotó – szintén EU-kötelezettség alapján – sokkal szűkebb körben ad szabad felhasználási lehetőségeket; a 3.a), 3.b) és 4.a) pontokban leírt szabad felhasználások például nem vonatkoznak rájuk.

Okozhat-e ez problémát a könyvtáraknak? Mi minden lehet adatbázis? Nos, védett adatbázis lehet például egy

- televíziós műsorfolyam (amelynek egyes elemei a műsorszámok);
- folyóirat (amelynek elemei: a hírek, egyes cikkek)
- tanulmánygyűjtemény (amelynek egyes elemek a kiadott tanulmányok),

ha létrehozása jelentős ráfordítást igényelt (erre az utolsó fogalmi elemre vonatkozóan még nincs bírói gyakorlat).

Egyelőre ezt a problémát csak felvetem, hiszen erre minden bizonnyal az európai jogalkotónak kell megtalálnia a választ. Ha ugyanis az adatbázisok védelmét tágan értelmezzük (mint azt az Európai Bíróság teszi), a könyvtári archiválási-műszolgáltatási szabad felhasználások értelmüket veszítik, mivel az így felhasznált adatbázisok előállítóitól így is-úgy is meg kell kérni a felhasználási engedélyeket.

5.) Záró gondolatok

Az új egyensúly megtalálásához vezető út – mint ez a fenti kételyekből, a zajló vitákból, a meginduló majd megtorpanó tervekben is látható – biztosan fájdalmas lesz. Talán egy jogilag és üzletileg kétségesnek látszó szolgáltatás váratlan sikere fogja jelenteni a megoldást?

Ki tudja? Az mindenesetre állítható, hogy a szerzői jog talán még soha nem volt ennyire képlékeny, gyorsan változó territórium.